

Maantieteen opetus ja käytännön koulutyö opiskelijan näkökulmasta

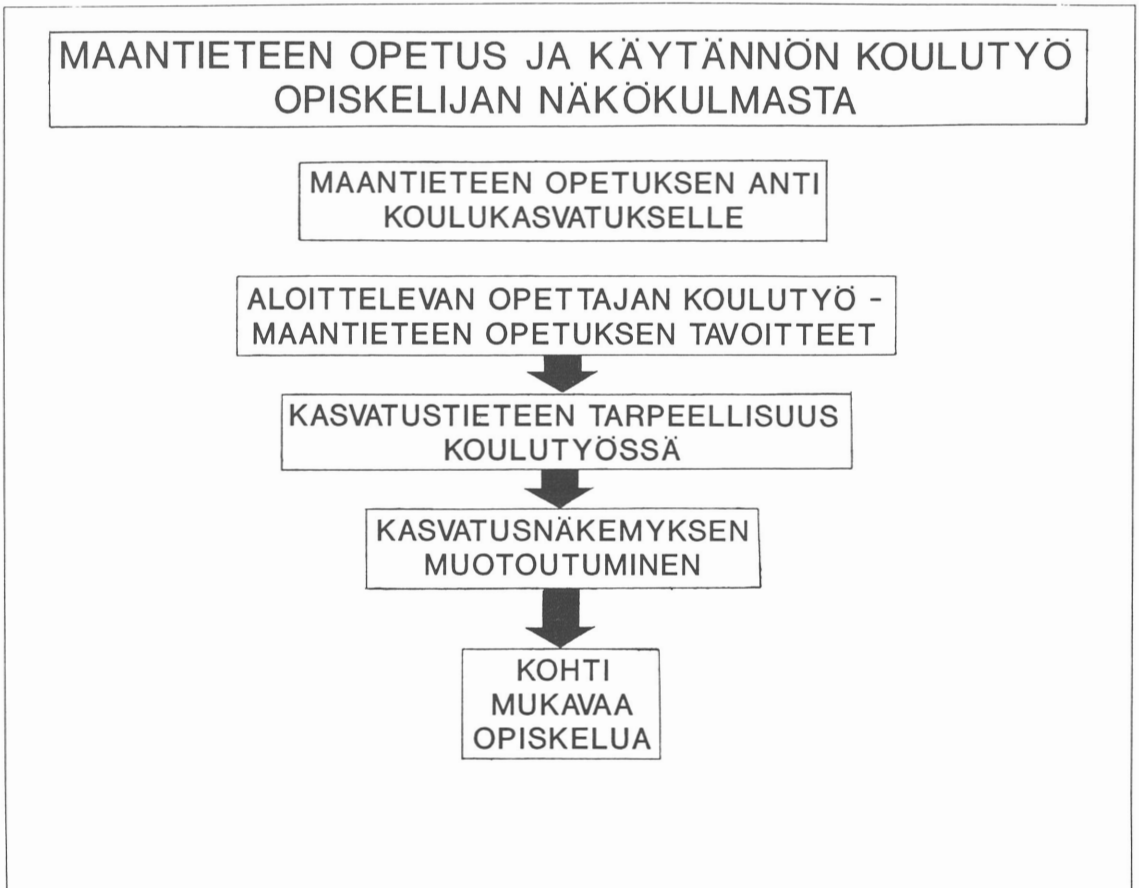
SIRPA ANTTILA-MUILU

Maantieteen laitos, Oulun yliopisto

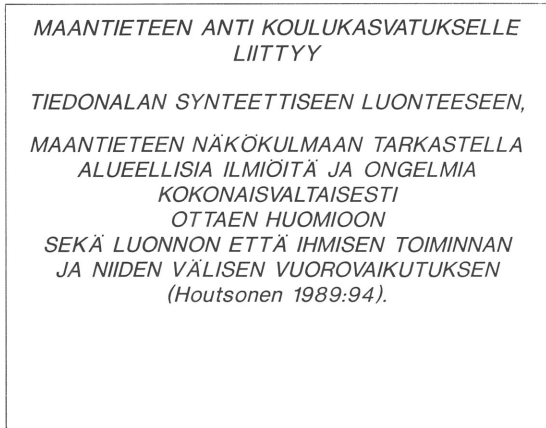
Maantieteellä on eheyttävä vaikutus koululaisten jokseenkin pirstaleiseen maailmankuvaan. Maantieteen opetuksen merkityksen tiedostaminen motivoi opettajaksi opiskelevaa ja saa tulevan opetustyön tuntumaan mielekkäältä (kuva 1). Houtsonen (1989: 94) mukaan maantieteen keskeinen anti koulukasvatukselle liittyy tiedonalan synteettiseen luonteeseen, maantieteen näkökulmaan tarkastella alueellisia ilmiöitä ja ongelmia kokonaisvaltaisesti ottaen huomioon sekä luonnon että ihmisen toiminnan ja niiden välisen vuorovaikutuksen (kuva 2). Useissa yhteyksissä onkin todettu, että tulevaisuuden ongelmien ratkaisemi-

ssa tarvitaan juuri kykyä nähdä laajasti ja hahmottaa ilmiöitä kokonaisvaltaisesti (kuva 3). Opettajalla on siten painava vastuu oppilaiden tiedollisen uteliaisuuden herättämisestä ja innostumisesta maantieteellisten ongelmien tutkimiseen läpi koko kouluajan (Houtsonen 1989: 94–96).

Millaiset mahdollisuudet tuoreella, vastavalmistuneella maantieteen opettajalla on saada oppilaat palavasti haluamaan tietoa? Voisi ajatella mahdollisuuksien olevan suhteellisen hyvät. Maantieteilijänä opettaja ymmärtää laajoja kokonaisuuksia ja monimutkaisia vuorovaikutus-

Kuva 1. Alustuksen rakenne.

Kuva 2. Maantieteen anti koulukasvatukselle (Houtsonen 1989: 94).

Kuva 3. Maantieteen kouluopetuksen merkitys tulevaisuuden ongelmanratkaisussa Houtsoista (1989) muokailten.

suhteita. Hän pystyy luomaan mielenkiintoisia tiedollisia ristiriitoja, joita oppilaat eivät voi olla pohtimatta. Kasvattajana, mikä tarkoittaa tässä tapauksessa kasvatustieteen opiskelun myötä saavutettuja tietoja ja taitoja, hän kykenee muotoilemaan opetettavan asian oppilaiden hallitsemalle tasolle. Mitä pohtii itse aloitteleva opettaja?

Aloittelevan opettajan koulutyö — maantieteen opetuksen tavoitteet

Aloittelevan opettajan näkemys koulutyöstä on jokaisella erilainen riippuen niistä kokemuksista, joita hänellä on käytännön koulutyöstä.

Toisilla on kokemuksia useista sijaisuuksien hoitamisista eri kouluissa, toiset ovat täydellisiä — tai pelkkiä — opettajankoulutuksen tuloksia: opetusharjoittelu saattaa olla ainoa side käytännön koulutyöhön. Itse lukeuduin jälkimmäiseen ryhmään aloittaessani va. maantiedon ja biologian lehtorina syksyllä 1989 Sievin 225-oppilaisella yläasteella. Sain lukujärjestyksen täyteen tunteja, 29 viikkotuntia, ja olin koulun ainoa maantiedon ja biologian opettaja. »Nyt pääsen kokeilemaan kaikenlaisia työmenetelmiä käytännössä ja vaikkapa kehrittelemään uusia», ajattelin — toisiin ajatuksiin tulin noin kahden ensimmäisen koulussaolominuutin aikana.

Koulutyö osoittautui rankaksi työnteoksi. Ei naurattanut. Valmistelin tunnit huolellisesti, tein kaiken varman päälle. Kaikesta aherruksesta huolimatta tunnit olivat kamalia. Maantieteen opetuksen tavoitteiden saavuttaminen Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden (1985) mukaan tuntui kaukaiselta haaveelta. Opettelin oppilaiden nimiä ulkoa. Varasin havaintomateriaalia runsaasti tunneille. Oli diaa, kalvoa, videota ja taulutyötä vaihtelevasti. Kaikenlaisiin töihin sitä ryhtyykin, ristiriita opetusharjoittelussa saavutetun »opetustaitteen» ja käytännön välillä oli suunnaton. Ihme kuitenkin tapahtui: opetustyö rupesi tuntumaan mielekkäältä. Kertoilin jo oppilaille mukavia juttuja ja välillä naurattikin. Oli mukavia oppilaita, innostuneita ja ahkeria. Koulutyö sujui. Mistä tällainen muutos johtui? Vastaus oli kasvatuksen korostamisessa ja didaktiikassa.

Kasvatustieteen tarpeellisuus koulutyössä

Jo parin vuosikymmenen ajan on esitetty vaatimuksia, että opettajan tulee hallita tieteellisen toiminnan perusteet ja antaa tieteellisen ajattelun ohjata työtänsä. Tämä merkitsisi sitä, että opettajan peruskoulutuksessaan saamat ohjeet ja opit eivät vanhenisi kovin nopeasti, vaan muuttuisivat eläväksi kehittymisharrastukseksi, joka tuottaisi omakohtaista didaktiikkaa. Tämä puolestaan merkitsisi sitä, että tulevaisuudessa psykologien ja opettajien näkemykset kasvatustieteiden sisästä entisestään lähentyisivät (Kari 1988: 109). Erityisesti koulussa ilmenevät oppimisvaikeudet ovat psykologialle suuri haaste. Tosin nykyisin ei liene yhtään psykologista oppimisteoriaa, joka olisi sovellettavissa menestyksellisesti kouluopetukseen (Järvilehto 1990). Käytännössä opettajan on kuitenkin selvittävä koulutyössään soveltamalla omaa kasvatustieteellistä kulloinkin vallitseviin »kasvatustrendeihin».

Opettajalla täytyy olla selkeä kuva opettamas-

taan asiasta; aineenopettajalla onkin vahva pohja omasta tieteenalastaan. Lisäksi hänellä täytyy olla didaktista taitoa saadakseen opettavat asiat oppilaille ymmärrettäviksi. Muutamia vuosia siten tuntui kasvatus-tiede didakti(i)kkoinen olleen opiskelijoille ainoastaan pakollinen rasite. Sitä ei otettu vakavasti ja vasta käytännön koulutyössä on huomattu, että oman alan tunteminen ei tosiaankaan riitä vaan tarvitaan tietoa, taitoa ja tahtoa ihmisten kanssa työskentelyyn.

Tein pienen teemahaastattelun jo useita vuosia työssä olleille maantiedon ja biologian lehtoreille (n=4) siitä, mitä asioita heidän koulutusvaiheessaan olisi pitänyt käsitellä enemmän. Opettajat, kaikki naisia, olivat valmistuneet Oulun yliopistosta. Heidän mielestään maantiedon koulutuksessa ei ollut suuria aukkoja. Yritin johdatella esille asioita, joiden opetuksessa olisi voinut olla puutteita. Pieniä epäkohtia maantieteen yliopisto-opetuksessa pidettiin sellaisina, joista selvittää itse. Koulutuksen suurimmat puutteet olivat opettajan perehdyttämisessä kasvattajan rooliin ja ihmissuhteiden hoitoon liittyvien asioiden käsittelyssä.

Kasvatusnäkemyksen muotoutuminen

Opiskeluvaiheessa opetusharjoittelu kasvattaa tulevaa opettajaa ahkeraan työnteekoon. Opiskelija oppii tekemään kaiken mahdollisen ja mahdollittoman harjoitustuntinsa onnistumiseksi. Se onkin tarpeellista, jotta hän ymmärtäisi, miten »täydellinen» tunti saadaan pidettyä. Käytännön koulutyössä tällaisten tuntien pitäminen jatkuvasti on mahdotonta. Minulla kaksi ensimmäistä koulutyöviikkoa meni vähillä yöunilla ja täydellisellä työhön keskittymisellä ennen kuin uskoin edellisen. Oivalsin, että elämään kuuluu muutakin ja kehitin uudenlaista opettajan työkuvaa mielessäni — »näennäisesti laiskan opettajan työmoraali» alkoi muotoutua. Sana näennäisesti on tässä erittäin tärkeä epäpätevälle, verratomalle ja opettajaksi haluavalle kirjoittajalle. Uuteen työmoraaliin kuuluu kokonaisvaltaisen suhtautuminen koulutyöhön ja -maailmaan. Opettajanhuoneen ilmapiiriin tarkailu ja yhteiselämään osallistuminen on välttämätöntä. Välitunteja ei saa tuhlata kokonaan monistamiseen, värittämiseen, lehtileikkeiden keräämiseen tai karttavaraiston penkomiseen.

Koulun hengen aistiminen heti alkuvaiheessa auttaa oppilaisiin suhtautumisessa. On tärkeää selvittää, miten ja mitä muut opettavat. Koulun yhteiset järjestyssäännöt on pidettävä mielessä ja noudatettava niitä. Oppilaiden luokkaan saapuminen, luokasta poistuminen ja järjestäjien teh-

tävät ovat muodollisuuksia, joiden yleiset menettelytavat on helppo selvittää. Näistä tavoista poikkeaminen saattaa aiheuttaa tarpeetonta epäsuopua. Samoista aihepiireistä muiden opettajien kanssa voi synnyttää yhteisiä, aluksi pienimuotoisia, eheyttämisteemoja. »Laiskalle» opettajalle muiden on helppo kertoa omista ideoistaan, sillä hänellä on aikaa käytettävissään. Uuteen kouluun mennessä ei kuitenkaan kannata tyrmätä vanhaa opettajakuntaa kokonaisopetuskokeiluillaan tai muilla jännittävillä projekteillaan. Esittelemällä niitä vähitellen ja harkitusti syntyy hedelmällisempää keskustelua ja ehkä tuloksiakin.

Näennäisesti laiskalla opettajalla on myös seuraavia etuja:

- oppilaat hankkivat osan tarvitsemastaan aineistosta itse ja oppivat näin omatoimiseksi
- oppilaat tekevät enemmän käytännöntöitä (avaavat ikkunat, pyyhkivät taulun, hakevat itse piirustuspaperit ja muun oheismateriaalin, pitävät luokan järjestyksessä)
- opettaja ehtii kertoa asioita oppilaille ja kuunnella heidän mielipiteitään; luonnollisen vuorovaikutuksen lisääminen saa aikaan miellyttävän ja kodikkaan ilmapiirin oppimista varten.

Henkilökohtaisen kasvatusnäkemyksen muodostuminen auttaa koulutyön onnistumisessa. Opettajalle tulee sisäinen varmuus työnsä tarpeellisuudesta, mikä motivoi etsimään yhä uusia ratkaisuja koulutyön ongelmiin ja kehittämään työtään iloisempaan suuntaan.

Kohti mukavaa opiskelua

Yhdistämällä erilaisia opetusmenetelmiä, esimerkiksi suggestopediaa tavalliseen opettajajoh-toiseen opetukseen, saadaan monipuolisia ja hedelmällisiä vaihtoehtoja koulun työtapoihin. Mitään menetelmää ei kannata unohtaa, vaan on tarpeellista etsiä ratkaisuja yhdistelemällä entisiä, toisten ideoimia ajatuksia, ja muodostaa niistä oma kokonaisuus, joka on tarpeen mukaan uudistettavissa ja muokattavissa. Ei ole olemassa mitään oikeaa kasvatusmenetelmää, vaan sarja mahdollisuuksia muodostaa mitä moninaisempia ratkaisuja kasvatuksen onnistumiseksi. Elinikäinen oppiminen on otettava itsestäänselvytyksenä. Toisinaan on hyvä unohtaa oma auktoriteettisuutensa ja kuunnella oppilaiden ehdotuksia ja huomautuksia, niin että on valmis joko vaihtamaan opetusmenetelmää tai toteuttamaan oppilaiden toivomuksia. Arkipäivän opetustyö kaipaa ko-keilevaa ja uutta etsivää mieltä. Näin opiskelu

saattaa jopa muodostua hauskaksi niin opettajalle kuin oppilaillekin.

Järvilehto, Timo (1990). Vanhentunut järjestelmä estää tehokkaan oppimisen. *Helsingin Sanomat* 26. 9. 1990.

Kari, Jouko (1988). *Opetus- ja kasvatustyö ammattina*. 117 s. Otava, Keuruu.

KIRJALLISUUS

Houtsonen, Lea (1989). Maantieteen opetuksen kasvatettava tulevaisuteen. *Terra* 101: 1, 94—96.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Kouluhallitus. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985.